

BİR SOVYET AYDINININ TRAJEDİSİ

Ayşe YILMAZ*

Sovyet rejiminin hakimiyeti altında yaşayan Türk halklarının başlarına gelen felaketlerden biri de sürgün hadisesidir. Sovyet rejimi yıllarca bu halkların dillerini, dinlerini, âdet ve geleneklerini unutturmaya çalışmakla kalmamış, onları çok sevdiği vatanlarından bir gecede zorla kopararak felaketlerin en acısını da tattırmıştır. Halimat Bayramuk'un *İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç* isimli romanında da, vatanlarından sürülerek vagonlara doldurulup ülkenin çeşitli yerlerine dağıtılan Karaçay Türklerinin on dört yıl süren trajik öyküleri anlatılır.¹ Romanda esas olarak Karaçay Türklerinin acıklı durumları gözler önüne serilse de, onların yanında sürgüne gönderilen Çeçenliler, İnguşlar, Kalmuklar, Malkarlılar, Kırım Tatarları ve daha bir çok halkın aynı dönemde sürgüne gönderilmelerinden de bahsedilmektedir. Ancak bütün bunların ötesinde romanda çok daha trajik olan durum, sürgün sırasında bütün ailesini yitiren, hayatta tutunacak tek bir dalı bile kalmayan, ama buna rağmen rejime olan inancını hayatı boyunca sürdüren Gokka'nın durumudur.

İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç romanının asli kahramanı, Gokka ismindeki doktor bir hanımdır. Karaçay halkının başına gelen felaketlerin onun vasıtasıyla okuyucuya aktarılır. Gokka, Sovyet Devleti'nin yetiştirdiği bir aydındır. Yıllarca devleti için canla başla çalışmış, vatani gibi benimsediği Sovyetler Birliği faşistlerin işgaline uğrayınca hiç tereddüt etmeden eşi Aslanla birlikte savaşa katılmıştır. Gokka, savaşta tabip yüzbaşı olarak görev yapmaktadır. Cepheden on günlük izinle ailesini ziyarete geldiğinde, belki de hiçbir zaman kendisini tam olarak onlardan hissedemediği halkıyla birlikte, sürgün felaketine maruz kalır. Karaçaylılar, 2 Kasım 1943 günü evlerinden, yurtlarından, doğup büyüdüğü topraklarından zorla kopararak vagonlara doldurulup hiç bilmedikleri yerlere doğru yola çıkarlar. Bu yolculuk sırasında vagonlara doldurulan insanların bir çoğu telef olur. Gokka'nın babası da bu esnada ölür. Gokka ve annesi yalnız kalırlar. Geriye kalan halk, sürgün yerlerinde açlık, soğuk, bulaşıcı hastalıklar gibi çok çeşitli sıkıntılara maruz kalır. Çekilen bütün sıkıntılara rağmen hayat devam etmektedir. Karaçaylılar

* M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü,

¹ İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1995. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

zaman içinde yaşadıkları yerlere uyum sağladılar. Ancak öz yurtlarına dönmek konusundaki inançlarını hiçbir zaman yitirmezler. Karaçaylılar, devlete en kıymetli varlıklarını, atayurtlarını, öz halklarının yarısını, gözyaşlarını vermişlerdir. Ancak devlet onlara bu zulmü reva görmüştür. Bu da Sovyet rejimi denen çarkın halkı sömürerek döndüğünü göstermektedir. Karaçaylılar yaşadıkları onca felaketin ardından aradan on dört yıl geçtikten sonra, Stalin'in yerine geçen Kruşçev'in izniyle vatanlarına geri dönerler. Ancak aradan geçen on dört yıl onulmayacak yaralar açmıştır ve bu yaraların tedavi edilmesi de artık çok zordur.

Romanda Karaçay halkının trajik durumu bazı tezatlarla çarpıcı şekilde verilir. Tribün kısa süre önce Ekim bayramını kutlamak için kızıla boyanmış, duvarlar süslenmiş, yollara afişler asılmıştır. İşte Karaçay halkı da sürgün sırasında bayram (!) için süslenmiş bu duvarların ve tribünlerin etrafında toplanarak ağlarlar. Bir afişte yazan "Lenin ile Stalin'in kutsal bayrağı size ışık versin." (s. 49) yazısı da oldukça ilginçtir. Afişte yazıldığı gibi Lenin ve Stalin'in kutsal bayrağı halka ışık verememiş, onları bir de öz vatanlarından koparmış, çok sevdikleri yakınlarını bir bir kaybetmelerine sebep olmuştur.

Gokka, Sovyet rejiminin yetiştirmeye çalıştığı ideal aydın tipidir. Devletine hizmet etmek için elinden geleni yapar. Stalin'e bir Tanrı gibi inanmıştır. Roman boyunca başına gelen onca felakete rağmen Stalin'e olan inancını muhafaza eder. Onun gidiş gelişleri çok çarpıcıdır. Stalin sevgisi adeta beynine ve kalbine kök salmıştır. Sonunda Stalin'in suçlu olduğunu kabul eder, onun resmini parçalayıp yakar, ama vatanına geri dönerken Lenin'in mozesini ziyaret etmesi onun rejime olan inancının devam ettiğini gösterir. Yazar romanın bazı bölümlerinde ironi yaparak Gokka'nın Stalin'e olan inancını okuyucuya aktarır: Gokka, sürgün sırasında Stalin'in "Vatanın Sabahı" isimli portresini sarıp sarmalayıp yanına almıştır. Yine ölen hiçbir yakınına ağlayamayan Gokka'nın Stalin'in ölümü üzerine ağlaması da onun Stalin'e olan köklü inancını gösterir. Gokka, Stalin'e öylesine inanmıştır ki bu uğurda gerekirse canını bile feda edebilir.

Romadaki trajedi iki boyutludur: Karaçay halkının sürgün edilmesi trajedinin birinci boyutudur. Romanda aydınları temsil eden Gokka'nın, başına gelen felaketlerden sonra bile rejime olan inancını sürdürmesi ise trajedinin ikinci boyutunu oluşturur. Bu inancın temelinde çok önemli bir sebep yatmaktadır. Sovyet Devleti halkları sadece egemenliği altına almakla yetinmemiş, onları çok sıkı bir eğitimden geçirerek tek tip Sovyet insanı yetiştirmeye çalışmıştır. Romanın bir yerinde Gokka kendilerine ezberletilen anlamı bilmedikleri marşları hatırlar. Çocuklar okula giderken içinde çok yüce şeylerin olduğuna inandıkları "internasyonal" marşını söylerler. Yine, "İliç ölmüştür, ama savaşımı sonuna kadar sürdürmeyi bize vasiyet etmiştir." (s. 114) şeklindeki şarkıyı Gokka kendisine göre yorumlar ve daha çocuk yaşta Lenin'in gösterdiği aydınlık hayat için mücadele etmeye karar verir. Çocukların

söyledikleri "İzciler Tanrı'ya az inanırlar." (s. 114) şeklindeki şarkı da Sovyet dönemindeki dinsizlik politikasının nasıl ustalıkla uygulandığını gösterir mahiyettedir. Romanda geçen şu cümleler bu görüşü destekler: "Gokka'nın kuşağı gibi hiçbir kuşağı şartlandırmamışlardı. Baban da anan da, dinin de, imanın da bütün hayatın da Stalin: gerisi boş diye yetiştirmişlerdi onları." (s. 24) Çocuklara ezberletilen bu marşlar, Cengiz Aytmatov ve Kaltay Muhammedcanov'un ortak eseri olan "Fuji-yama" piyesini hatırlatmaktadır.² Bu piyesteki Türk aydınları da Sovyet okullarında yetişmişlerdir. Aydınlarından Dosbergen, okulda hep beraber yürürken söyledikleri bir şiiri hatırlar. Şiir şöyledir:

Bekle Tanrı, bekle Tanrı
Yüzüne tüküreceğim

Dosbergen, şiirin devamını tam olarak hatırlayamaz, ama "Sonrasını bilmiyorum. Yüzeceğim derini filan mıydı?" (s. 120) diye tahminde bulunur. İşte Gokka ve onun gibi aydınları (!) yetiştiren sistem de böyle bir sistemdir. Bu sistem insanı bağlı olduğu her değerden kopararak köksüz bir ağaç gibi ortada bırakmakta, rejim için gözünü kırpmadan kendini feda edecek tek tip kahramanlar (!) yetiştirmektedir. Cengiz Aytmatov'un ifadesiyle insanları mankurtilar ve X-fertler haline getirmektedir.

Romanda madalya bir motif olarak önemli bir yer tutar. Gokka'nın eli madalyasını göğsünden koparıp atmaya bir türlü varamaz. Onun göğsündeki madalya, kalbindeki rejim inancının dıştaki göstergesi gibidir. Romanın sonunda, rejime olan inancını ve devlete olan bağlılığını sürdüren Gokka, bir madalya ile ödüllendirilir. Burada madalya Gokka'nın rejime bağlılığının sürdüğünü gösteren önemli bir sembol haline gelir. Yine romanın bir çok yerinde, savaşta gösterdikleri yararlılıklardan dolayı madalya alan askerlerin ailelerinin sürgünde çektikleri sıkıntılar okuyucuya aktarılır. Yazar, adeta bununla madalyanın göstermelik olduğunu, hiçbir işe yaramadığını anlatmak ister.

Romanda Gokka'nın babası Majay bir önceki nesli temsil eder. O da rejime bütün kalbiyle inanmış ve hizmet etmiştir. Ancak başlarına sürgün hadisesi gelince gerçekleri farkederek ve "Neymiş Sovyet rejimi? Elime silah alarak onu niçin savunmuştum?" (s. 60) diyerek pişmanlığını ifade eder. Onun bu dönüşümü Özbek yazar Adil Yakuboğlu'nun "Buzkaymak" hikayesinde anlattığı babasının pişmanlığını hatırlatır.³ Yakuboğlu'nun babası suçsuz yere hapsedildikten sonra bile Stalin'e olan inancını sürdürmüş, ancak sonunda gerçekleri farketmiştir. Aynı yazarın *Adalet Menzili* romanındaki Gazi tipi de

² Cengiz Aytmatov. *Bütün Eserleri*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1983. s. 111-178. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

³ *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 1, Bahar'96, s. 157-172.

kırk yıl boyunca devlete hizmet etmiş, kahramanlık madalyaları almış bir insandır.⁴ Gazi, damadı Suyun Burgut suçsuz yere hapse atılınca onun için hiçbir şey yapamaz ve ancak o zaman gerçekleri farkederek. Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı* romanındaki⁵ Tanabay ile Cengiz Dağcı'nın *O Topraklar Bizimdi* romanındaki⁶ Selim tipleri de benzer pişmanlıkları ve hayal kırıklıklarını yaşamışlardır. Bütün bu kahramanlar ile Gokka'nın durumu karşılaştırıldığında, Gokka'nın aslına dönmemesi, herşeye rağmen devlete ve rejime olan inancını devam ettirmesi, onun ve neslinin aldığı eğitimin ne derece kuvvetli olduğunu gösterir. Majay, gerçekleri çok çabuk farkederek, çünkü o bir önceki nesle mensuptur.

Yazarın romanda diğer Türk halklarına bakışı ilginçtir. Yazar, Karaçay halkını daima öne çıkarır ve acındırma yapmaya çalışır. Oysa bu zulmü çekenler yalnızca Karaçay Türkleri değildir. Romanın bir bölümünde yazar Karaçay Türkçesi'nin başka şivelerden gelen kelimelerle karmakarışık hale geldiğini belirtir. Esasen Kırgızca, Kazakça, Özbekçe veya Karaçay Türkçesi arasında bir fark yoktur, hepsi Türkçedir ve birbirlerinden kelime almaları bu dilleri zengin hale getirir. Ancak yazar maalesef bu gerçeği farkedememiştir ve olaylara Türklerin kardeşliği gibi bir bakışla bakamaz. Yazarın, romanın bir başka yerinde Kırgız şivesiyle konuşan Karaçi şivesiyle konuşanın anladığını söylemesi de şiveler arasında fazla bir fark olmadığını gösterir. (s. 162) Yazar bu iki durumu romanda bir arada vererek kendi içinde tezada düşer.

Türk halkları kendi içlerinde birlik olamadıkları ve birbirlerine kötü gözle baktıkları için hiçbir zaman tam anlamıyla birlik olamamışlardır. Çağdaş Türk dünyası yazarlarının aşağı yukarı bütün eserlerinde temas ettikleri bu mesele, bu romanda da yer alır. Ancak bu sefer olumsuz bakış yazara aittir. Gokka'nın kardeşi Kemishan'a tecavüz ederek onun ölümüne sebep olan adam Kazak'tır. Romanın bir bölümünde yaşlı Kazakların sürgün edilen genç kızlarla ikinci üçüncü eş olarak evlendiklerini söyleyen yazar, yaşlı bir Kazakla evlenmiş bir genç kızın trajik öyküsünü Gokka'nın gözüyle okuyucuya aktarır. Bir Kırgız amirin halka işkence etmesi de romanda geçer.

Romanda Hasan isimindeki bir şahsın Gokka'ya sorduğu şu sorular onun çok duyarlı bir Türk olduğunu göstermektedir. "Kim... Kimdir suçlu?! Ben savaşa katılmak için can atmıştım. Sen... sen subaysın, ülkeyi düşmandan korurken yaralandın, bugün bu hallere düştün? Benim babam şu anda cepheye savaşıyor. Bu masum insanların kocaları, oğulları, kızları da savaşta. Kimin için savaşıyorlar. söyle? Dayanamıyorum, hiç dayanamıyorum!" (s. 66)

⁴ İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1994. Özbekçeden çev. Ahsen Batur)

⁵ İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1996. Çev. Refik Özdek.

⁶ İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1991.

Hasan'ın sorduğu bu sorular. Sovyet rejimi için çalışan, sonunda elleri boş kalan bir çok insan tarafından sorulmaktadır. Vagonda halkının çektiği sıkıntıları gören ve bunlar karşısında elinden hiçbir şey gelmeyen Hasan, yeni evlendiği karısını da geride bırakarak intiharı tercih eder. Hasan'ın intiharı, Cengiz Aytmatov'un *Cengiz Han'a Küsen Bulut*⁷ romanındaki Abutalip ve Adil Yakuboğlu'nun *Adalet Menzili* romanındaki Suyun Burgut tiplerini hatırlatır. İki kahraman da devlete hizmet etmiş, haksız yere tutuklanınca ellerinden bir şey gelmeyeceğini anlayarak intiharı tercih etmiştir.

Romanda İbrahim adlı bir şahsın yaşadıkları, devletin halka uyguladığı çifte standardı göstermektedir. İbrahim öğretmendir ve bir Rus kadınıyla evlidir. Yirmi yıldır birlikte dirler, iki oğulları da cephededir. Sürgün sırasında aile içinde başka halklardan olanlara tercih hakkı verilmiş, İbrahim'in karısı da ona katılmamış, valizini hazırlayıp onun eline tutuşturmuştur. İbrahim'in bu acıklı hali, yirmi yıllık hayat arkadaşının onu terketmesi. Türk'e Rus'tan dost olamayacağı gerçeğini de göstermektedir. İbrahim'in bu durumu, Cengiz Dağcı'nın *O Topraklar Bizimdi* romanındaki Selim-Natalya ilişkisini hatırlatır. Selim, Natalya'yı bırakıp savaşa gider, savaştan döndüğünde ise onu Alman subaylarıyla düşüp kalkarken bulur.

Gokka'nın eşi Aslan da tıpkı Gokka gibi rejime bütün kalbiyle inanmış bir insandır. Aslan ve Gokka savaş sırasında ayrı kalmışlar, birbirlerini aramışlar, ancak kavuşmadan Aslan ölmüştür. Aslan, Gokka'yı kaybettikten sonra yaşayıp gördüklerini, çektikleri acıları genç nesillere aktarmak için bir roman yazmak istemiştir. Sonradan Gokka'nın eline geçen ve onun tarafından bastırılan romanda Aslan'ın anlattıkları onun rejime olan inancını göstermektedir. Aslan, romanda Gokka ve akrabalarının otuzlu yıllarda hayata atılışlarını işlemektedir. Dağlıların, Sovyet rejiminin getirdiği yeni hayata kendilerini vererek çalışmaları, gençlerin rejimi güçlendirmek için seferber olmaları, gerekirse Stalin için canlarını feda edebilecekleri de romanda anlatılmaktadır. *İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç* romanının sonunda yazar, Aslan'ın basılan kitabı hakkında söylenenleri şu sözlerle okuyucuya aktarır:

"Böylece Aslan da öz dağlarına döndü. Gokka ile karşılaşan herkes kitap hakkında güzel sözler söylüyordu. Bu kitabın halkımızın benliğine yeniden kavuşmasında ve darmadağın olan insanlarımızın yeniden birlik haline gelmesinde, keza ana dilimizin eski gücünü kazanmasında ve gelişmesinde büyük hizmetleri olacağı dile getiriliyordu. Zaten aydınlarımızın en büyük görevi bu meseleleri en iyi şekilde halletmektir." (s. 288)

Yazarın halkın ağzından aktardığı bu sözlerle Aslan'ın romanda anlattıkları tezat teşkil etmektedir. Zira Aslan'ın amacı bu romanla gelecek nesillerin

⁷ İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1995. Çev. Refik Özdek.

rejime olan bağılığını pekiştirmektedir. Bu amaçla yazılmış bir kitabın darmadağın olan halkı birleştireceğine inanmak yanlıştır. Ancak Aslan ve Gokka gibi rejime inanmış bir insan olan yazarın, bu tezadı farketmemesi, rejimin kendi halkını tekrar birleştireceğine inanmasındandır. Bu şekilde düşünöldüğünde Aslan'ın romanıyla halkın söyledikleri arasında bir tezat yoktur.

İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç romanı, göröldüğü gibi, yaşadığı onca felaketin ardından hâlâ sisteme olan inancını sürdüren Gokka ve onun gibi nice Sovyet aydınının trajedisidir. Gokka, roman boyunca gidiş gelişleri yoğun olarak yaşamış, ancak sonunda yine devletinin hizmetine girip onun madalyasını alabilmiştir. Gokka'yı bir kahraman gibi lanse eden, zaman zaman bakış açısı onunla birleşen ve yazdıklarıyla kendi içinde tezada düşen yazarın durumu da aslında Gokka'dan farklı değildir.